

Максим ФІЛІПОВ,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Антон ДАЦКОВ,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальновійськових дисциплін,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПРОЦЕСУ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НЕВСТАНОВЛЕНИХ ОСІБ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

У статті проаналізовано окремі проблемні питання мотиваційної сфери діяльності персоналу Державної прикордонної служби України, з якими стикається прикордонник під час спілкування з особами, що перетинають державний кордон та надають недостовірну інформацію щодо себе або дійсних мотивів такого перетину. Доведено, що ефективність проведення процедури первинного опитування, що є найчастіше конфліктною взаємодією, прямо залежить від рівня спеціальних наукових знань у сфері психології і тактики допиту; майстерності, що проявляється у професійних вміннях і навичках ведення опитування, а також від загального рівня ерудованості та широти кругозору прикордонника.

Ключові слова: ідентифікація, правоохоронна діяльність, недостовірні інформація, прикордонник, державний кордон.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасному суспільстві людина постійно зіштовхується зі складною дилемою – сказати дійсно те, що вона думає, або не сказати. При цьому, зовнішня поведінка людини не завжди буде відповідати її суб'єктивному ставленню до реальної дійсності. На підставі вищезазначеного формується питання про наявність неправди і цілей її використання, особливо в період глобалізації соціальних процесів. Навіть у ситуаціях навмисного умовчання можна мати ті ж наслідки, що й сама неправда

у чистому вигляді, але залежно від різних обставин, неправда може називатися лицемірством і хитрістю, а може кваліфікуватися як дипломатичний такт.

Неправда як унікальне явище комунікативної взаємодії людей сприяє механізації взаємовпливу людей одна на одну, з однією єдиною метою – задоволення своїх бажань і потреб. Здатність досконало опанувати комунікативні навички застосування унікального явища стає важливим завданням для багатьох шахраїв [1; 2]. На сьогодні неправда та її результат – недостовірна інформація для багатьох категорій правопорушників залишається основним джерелом прибутку при здійсненні перетину державного кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Торкаючись проблематики мотивації і мотиваційної сфери людини у межах професійної діяльності правоохоронних органів, варто відзначити роботи С. Москвічова. Учені О. Власов, В. Клименко, М. Коноваленко, М. Красников, Д. Марданов, О. Нікітіна, С. Олексієнко, О. Сафін, І. Церковна, В. Шимко у межах проведених ними досліджень виявили показники нещирого спілкування, які можуть бути використанні при детекції недостовірної інформації та ідентифікації осіб, що перетинають державний кордон.

Метою статті є визначення основних показників недостовірної інформації, наданої прикордонникам в межах реалізації покладених повноважень, від осіб, що перетинають державний кордон, з метою їх ідентифікації та визначення дійсних мотивів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для правоохоронців, за родом їхньої діяльності і в силу тих обставин, з якими їм доводиться зіштовхуватися, завжди є велика небезпека піти на поводу в аналізованих ними людських страстей. Іншими словами, правоохоронець – не лише людина, яка повинна розуміти, але й певною мірою “надлюдина” – тобто та, яка повинна перебороти “спокусу розуміння” і віддати перевагу суб’єктивному сприйняттю об’єктивного стану справ. У реальності ж ми зіштовхуємося з тим, що правоохоронець або механічно виконує свою роботу, особливо не вдаючись в

деталі і не бажаючи знати, крім виявлених ним фактів – і в цьому випадку він навіть не вписується у поняття “людина”: він просто машина, запрограмована на певну операцію у конвеєрі. Більш глибокого сенсу шукає правоохоронець, який потрапив під визначення “людина”, яка прагне зрозуміти сутність того, що відбувається і шляхом аналізу особистості підозрюваного у здійсненні правопорушення пояснити собі логіку вчиненого ним діяння. Однак у цієї гуманної позиції є зворотна сторона, що негативно впливає вже на самого правоохоронця: усвідомлення того, що він вершить “справедливу” справу, як би підіймає його над реальністю і іноді так відриває від неї, що цей “блюстителю порядку” схильний не зважати на дійсність і воліє опиратися у своїх висновках на власний досвід та інтуїцію. У цьому випадку можна говорити про те, що співробітники правоохоронних органів – це люди, обтяжені схильністю до імпринтингу, який зводиться до миттєвого “осяяння” такої яскравості і сили, що вони втрачають критичність і вірять лише своєму внутрішньому відчуттю в те, що вони праві [3].

П. Екман описує чотири базові стратегії, що характеризують те, яким чином люди, керуючись демонстраційними правилами, можуть модифікувати свою емоційну поведінку у реальному житті [4]. До цих стратегій входить мінімізація, що рівносильно зменшеному вираженню справжніх емоцій (наприклад, коли людина вкрай розсерджена, її обличчя може виражати лише легке роздратування: вона, імовірно, насупить брови і щільно стисне губи); максимізація, що представляє собою перебільшене вираження справжніх почуттів (наприклад, людина прокидається втомленою, однак вона зображує на своєму обличчі біль і розлад, говорячи близьким, що їй сьогодні потрібно гарненько відпочити); маскування, що означає прийняття нейтрального вираження обличчя (наприклад, людина у випадку загрозованої небезпеки, маскує свою тривогу порожнім байдужим виразом обличчя); і заміщення, при якому людина виражає емоцію, зовсім відмінну від тієї, яку відчуває насправді (наприклад, хвилюючись, демонструє посмішку).

Аналіз психологічних механізмів і закономірностей повідомлення недостовірної інформації у теорії різних авторів можна провести за п'ятьма напрямками, представленими О. Фраєм: позитивне враження або захист від почуттів незручності, одержання переваги, запобігання покарання, прагнення допомогти іншим, соціальна брехня.

Як це не парадоксально, але сучасній людині без неправди та обману не прожити. Доказом стає відома частка скритності і навіть брехливості, що вимагаються суспільством від своїх громадян. Суспільна організація ставить людей у такі умови, де абсолютна щирість стає явищем непотрібним. Кожний окремий індивід перестав позиціювати себе таким, яким він є насправді. Результатом стала поява “суспільної маски”, яку змушений носити кожний сучасний громадянин. Це стало необхідно через те, що у кожному з нас є безліч почуттів і переживань, які нам не під силу висловити, не дратуючи і не шокуючи оточуючих нас людей.

Для правоохоронної діяльності проблема виявлення недостовірної інформації є надзвичайно актуальною, тому що найчастіше, по суті, являє собою конфліктну взаємодію правоохоронця з різними категоріями осіб, особливо у ситуаціях професійного спілкування, які зайняли, так звану, захисну позицію в процесі розслідування обставин вчиненого правопорушення [5; 6]. Відомо, що для виявлення недостовірної інформації використовують різні способи її контролю і перевірки: уточнення даних через незалежні одне від одного джерела, використання технічних засобів контролю, створення перевірочних ситуацій, вивчення реакцій об'єкта за допомогою поліграфа. Крім того, для діагностування недостовірної інформації, як показує практика, необхідно приділяти увагу аналізу поведінки під час безпосереднього спілкування. Це пов'язано з тим, що у багатьох ситуаціях контактної взаємодії інші способи перевірки одержуваної інформації утруднені або вимагають значної затрати часу. Аналіз поведінки співрозмовника під час безпосереднього спілкування дозволяє також внести корективи у тактику бесіди, відзначати, що викликає зовнішні реакції (або не викликає) і з'ясувати причини цього.

Практика показує, що легко обдурити виявляється не завжди простим завданням. Наприклад, тому, що крім очей, на які традиційно звертають увагу, у людини є ще голос, міміка й інші “слабкі сигнали”, що свідчать про психічний стан.

Аналізу, під час безпосереднього спілкування, або після нього, піддається зміст інформації і техніка її передачі іншій особі. Успішність у виявленні приховуваних обставин, детекція недостовірної інформації багато у чому залежить від досвіду і підготовки людини, що намагається це зробити.

Для експертів, перед якими стоїть завдання оцінити ступінь щирості тієї чи іншої особи, присутність свідомого використання нею маніпулятивних прийомів спілкування, становлять інтерес роботи зарубіжних і вітчизняних дослідників, у яких здійснюються спроби виділити значущі ознаки недостовірної інформації за допомогою спостереження за партнером під час спілкування. Варто звернути увагу на умовність тих ознак, які виділяються як “індикатори брехні”. Поки не існує засобів, які дозволяють розшифрувати “мову мозку” настільки, щоб зчитувати думки і точно дізнаватися, що людина думає. Тому, при спостереженні, також як і при перевірці на поліграфі, висновки про можливість присутності брехні робляться на основі наявності більш-менш виражених психофізіологічних змін в організмі, які піддаються зовнішньому контролю, а також за допомогою аналізу змісту інформації, що надходить від людини. Однак, необхідність прояву обережності при інтерпретації проявів супутніх брехні, не означає того, що від подібного аналізу поведінки варто відмовлятися. Розуміючи непрямий характер виділених ознак, слід не квапитися з кінцевими висновками.

Наявність у людини тенденцій до маніпулювання іншими за допомогою брехні формується за відповідних умов виховання і розвитку, протягом тривалого часу [7]. Тому і прийоми, якими звикають користуватися люди-маніпулятори, є дуже індивідуальними. Можливі випадки, що людина, коли бреше, випереджає події, знаючи, що її можуть запідозрити у нещирості, вона починає розповідати свою версію того, що відбулося, щоб сформулювати у

партнера психологічну установку на подальше сприйняття невігідної для себе інформації. Діагностичним елементом виявлення цього прийому служить аналіз доречності висловлення на тему, вірогідність викладу якої може піддаватися сумніву.

Чим більше у людини виражена здатність до “макіавеллізму”, тим менше ймовірність визначити у неї нещирість за зовнішніми ознаками. У таких випадках необхідно робити більший акцент на аналіз змісту інформації і продумувати тактику задавання питань. Легше сказати брехню, коли є можливість до цього підготуватися. Зовнішні ознаки хвилювання помітніші тоді, що коли тому, хто бреше, доводиться стикатися з питаннями, відповіді на які він не міг підготувати заздалегідь.

Проблема виявлення нещирості є надзвичайно складною через множинність чинників, які підлягають аналізу. Тому досвідчена людина може найчастіше достатньо точно визначити брехню, але відчує утруднення, якщо її запитати, як вона це зробила. Спроба систематизації ознак, що свідчать про можливість присутності нещирості, дозволяє більш цілеспрямовано підійти до розвитку комунікативної компетентності людей, що займаються політикою, підприємницькою діяльністю, що працюють у системі державного управління, зокрема, у правоохоронних органах.

Завдяки використанню зазначених нижче принципів можна знизити вплив власної установки на виявлення нещирості:

1. Необхідність повторного огляду. Звернувши увагу на ту або іншу обставину, що свідчить про можливість нещирості, не слід відразу робити однозначні висновки – потрібно намагатися перевірити інформацію, якщо виникає якийсь сумнів.

2. Комплексність в оцінці спостережуваних індикаторів. Збільшити точність в оцінці поведінки партнера по спілкуванню можна, якщо орієнтуватися не лише на зміст його інформації, а й на усе, що можна контролювати у конкретній ситуації спілкування з ним.

3. Врахування контексту ситуації. Обстановка, у якій відбувається спілкування, характер обговорюваних питань й інші обставини вимагають внесення відповідних корективів у характер оцінки поведінки партнера по спілкуванню.

4. Врахування особистісних чинників і, насамперед, ступеня виразності “макіавеллізму”. Брехня людини з вираженими маніпулятивними тенденціями важче піддається розшифровці, ніж людини, яка не звикла до маніпулювання іншими за допомогою перекручування інформації.

Висновки. Ефективність процесу збору інформації в процесі ідентифікації особи та дійсних мотивів перетину нею кордону значною мірою залежить від знання співробітником інформаційних властивостей різних матеріальних та нематеріальних об’єктів, від його ерудованості, широти кругозору.

Ефективність проведення процедури опитування, що, по суті, є найчастіше конфліктною взаємодією, прямо залежить від рівня спеціальних наукових знань у сфері психології і тактики допиту; майстерності, що проявляється у професійних вміннях і навичках ведення опитування.

Практика правоохоронної діяльності показує, що успішний прикордонник має навички емоційно-вольової саморегуляції, а у межах закону, управляє емоційними станами опитуваного. Далі вся отримана, в результаті пошукової і комунікативної діяльності інформація, в процесі діяльності з ідентифікації особи, перетворюється у спеціальні, передбачені законом форми: протоколи, акти тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Боротьба зі злочинністю загалом і на державному кордоні зокрема – злободенна і складна проблема сучасної України. З метою протидії незаконному переміщенню осіб через державний кордон, незаконній міграції, торгівлі людьми, а також незаконному переміщенню зброї, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, боєприпасів, вибухових речовин, матеріалів і предметів, заборонених до переміщення через державний кордон буде проведено подальші

дослідження для здійснення професійно-психологічного супроводу прикордонного контролю та оцінки ризиків.

Список використаної літератури

1. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків : НАВС, 2005. 188 с.
2. Таранов, П. С. Интриги, мошенничество, трюки. Симферополь : Реноме. 1997. 576 с.
3. Демський В. В. Психологічні особливості розвитку професійної рефлексії офіцерів-прикордонників : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2009. 157 с.
4. Экман П. Психология лжи: руководство по выявлению обмана в деловых отношениях, политике и семейной жизни : пер. с англ. К. : Лотос, 1999. 222 с.
5. Багаревский Э. А. Классификация акмеологических технологий развития профессионалов правоохранительной деятельности. *Акмеология* : науч.-практ. журнал. 2012. № 3 (спец. вып.). С. 24–26.
6. Быстрякова Л. А. Критерии, показатели и уровни развития информационно-коммуникативной компетентности сотрудников правоохранительных органов. *Акмеология* : науч.-практ. Журнал. 2012. № 3 (спец. вып.). С. 180–183.
7. Грачев Г. В., Мельник І. Манипулирование личностью. М. : Стелс, 1999. 266 с.

Рецензент – доктор психологічних наук, доцент Комар Т. В.

Филиппов М. А., Дацков А. В. Психологический аспект процесса идентификации неустановленных лиц, которые пересекают государственную границу Украины

В статье проанализированы отдельные проблемные вопросы мотивационной сферы деятельности персонала Государственной пограничной службы Украины, с которыми сталкивается пограничник во время общения с лицами, пересекающими государственную границу и предоставляют недостоверную информацию о себе или истинных мотивах такого пересечения. Доказана эффективность проведения процедуры первичного опроса, что является, чаще всего, конфликтным взаимодействием, напрямую зависит от уровня специальных научных знаний в сфере психологии і тактики допроса; мастерства, что проявляется в профессиональных умениях і навыках ведения опроса, а также от общего уровня эрудированности и широты кругозора пограничника.

Ключевые слова: идентификация, правоохранительная деятельность, недостоверная информация, пограничник, государственная граница.

Filippov M., Datskov A. The psychological aspect of the identification process of unidentified persons crossing the state border of Ukraine

The certain issues of the motivational sphere of the State Border Guard Service of Ukraine personnel's activity were analyzed in the article, which the border guard encounters when communicating with persons crossing the state border and providing inaccurate information about themselves or the actual motives of such a crossing.

The problem of unreliable information detection for the law enforcement activity is extremely topical because of the conflict interaction of the law enforcement officer with different categories of people frequently, specifically, in professional situations that took so-called, defensive position in the process of investigating the circumstances of the committed offense. It is known that various controlling and verifying methods are used to identify false information: clarification of the data through independent sources, the use of technical means of control, the creation of verification situations, the study of the object reactions by means of polygraph, etc. In addition, for the diagnosis of inaccurate information it is necessary to draw attention to the behavior analysis during direct communication. This is due to the fact that in many situations of contact interaction, other methods of the received information checking are difficult or they require a considerable amount of time. An analysis of the interlocutor's behavior during direct communication also permit to adjust the conversation tactics, define what causes external reactions (or does not expose them) and find out the reasons for that.

It is proved that the effectiveness of conducting the procedure of the primary survey, which is most often a conflict interaction, directly depends on the level of special scientific knowledge in the field of psychology and interrogation tactics; skill, which manifests itself in the professional skills and abilities of conducting a survey, as well as from the general level of erudition and the general outlook of the border guard.

Key words: *identification, law enforcement activity, unreliable information, border guard, state border.*